

Κάτω από την ψυχή, ήταν της πατρίδας ο πόθος

Παρασκευάς Συριανόγλου

*Abstract*_ Paraskevas Syrianoglou | My life experiences growing up among the refugees in Rethymnon

Growing up in the 1950s, a time when massive immigration had subsided and the refugees had begun to rebuild their lives in their new homeland, my childhood memories were indelibly written in my memory and marked me. I was born in a 40 square meter yard, in a small village of Rethymnon, where four families raised their children, with the warmth and fairy tales from Anatolia, hiding the intolerance and pain of the refugee. Through their stories I learned the history of our homeland, which has never stopped being in their hearts, while the songs and the smells of their food still tickle my ears and nose. I listened with warmth to the stories of the elders and that's how I learned the tragic history that their marks and scars hid. With my childhood eyes I witnessed conflicts between refugees and natives, but I also remember my teachers who in their eyes all the children were the same. Memories that were deeply engraved in me and defined every aspect of my life until now.

ΚΥΡΙΕΣ και κύριοι, με ειλικρίνεια εκφράζω τη λύπη μου που απουσιάζω από το συμπόσιό σας, απ' αυτήν την επετειακή γιορτή που σκοπό έχει να φέρει στη μνήμη στιγμές της μεγάλης καταστροφής αλλά και βιώματα της δεύτερης προσφυγικής γενιάς. Ανειλημμένες υποχρεώσεις με αναγκάζουν να σας μεταφέρω γραμμένα σε νεκρό χαρτί, βιώματα από τη ζωή της προσφυγιάς που έζησα και μεγάλωσα ανάμεσα της κατά την δεκαετία του 1950. Σίγουρα θα εκφραζόμουν καλύτερα αν ήμουν παρών, γιατί πιστεύω στο δίστιχο «Όταν τα μάτια δε θωρούν, τα χείλη δε μιλούνε,/ τα μαυρισμένα τα χαρτιά ίντα μπορούν να πούνε;».

Στη δεκαετία που θα αναφερθώ, είχε κοπάσει πια του Θεού η οργή, είχε περάσει ο καιρός που η ανάγκη πέτρωνε τις καρδιές. Παρόλο που οι πρόσφυγες είχαν περάσει απ' όλες του πόνου τις κορυφές και η θλιμμένη τους ψυχή δύο κόσμους είχε αγκαλιάσει, κράτησαν ολοζώντανο το αίσθημα της ανθρωπιάς.

Γεννήθηκα 23 χρόνια μετά τη Μεγάλη Καταστροφή. Τα πρώτα μου βήματα τα έκανα σε μια αυλή 40 τετραγωνικών μέτρων, που τη μοιράζονταν τέσσερις προσφυγικές οικογένειες. Ακόμα νιώθω τη ζεστασιά της αγκαλιάς της μάνας αλλά και της γιαγιάς Όλγας, τα ταχαρίσματα της θείας της Φωτεινής και της θείας της Δέσποινας. Αυτές ήταν οι πρώτες μου δασκάλες, οι καλές, που τα βάσανα, τους καημούς και τις χαρές τις έκαναν παραμύθια και μ' αυτά ύφαιναν την ιστορία της γλυκιάς πατρίδας τους, της Ανατολής.

Έχουν περάσει από τότε επτά δεκαετίες και διαπιστώνω ότι δεν έχουν ημερομηνία λήξης η μυρωδιά του ζεστού ψωμιού, η αχνάδα από την κατσαρόλα που σιγώβραζε στο τζάκι, τα αρώματα την ώρα που ξεφούρνιζαν, τα σαρίκια, τα φοινίκια και τα κατιμέρια. Θαύμαζα τη γιαγιά, όταν έβραζε τα μαντζούνια της για κάθε αρρώστια, και τα μάτια μου κολλούσαν πάνω στις κινήσεις της, που μ' αυτές έμοιαζε να ιεουργεί ως ιέρεια, γιατί είχαν τις ρίζες τους σε μακρινές παραδόσεις. Εκείνο το ξεμάτιασμα που έκανε με καθήλωνε, γιατί ήταν ένα κράμα παγανισμού και χριστιανισμού.

Τα βράδια, όταν άρχιζαν τα παραμύθια, που δεν είχαν δράκους και μάγισσες αλλά ήταν ιστορίες αληθινές, τότε ήταν που πάλευαν μέσα μου τα συναισθήματα της χαράς και της πίκρας. Προσπαθώ να καταγράψω σπαράγματα μνήμης από έναν νου που έχει γαντζωθεί ακόμη σ' εκείνη την αυλή και να περιμαζέψω θρύψαλα από αφηγήσεις και εικόνες παλιές. Με μικρές αφηγήσεις θέλω να σας μεταφέρω στα χρόνια εκείνα. Αν καταφέρω να σας αγγίξω, τότε θα πω ότι συνέβαλα κι εγώ στην επιτυχία αυτού του συμποσίου.

Ήταν απόγευμα καλοκαιριού και καθόμουνα στην αυλή της άλλης γιαγιάς, της Αϊβαλιώτισσας, και τη συντρόφευα. Κάποια στιγμή είδα να φτάνει ο αδελφός της, κατάκοπος και μούσκεμα στον ιδρώτα. Μπάρμπα Παναγή τον φώναζαν όλοι και ήταν τα χρόνια του πάνω από εβδομήντα. Στη διπλανή πόρτα τον περίμενε η κυρά του κι όπως πάντα τον καλωσόρισε. Ήρθε κι έκατσε δίπλα μου στο ίδιο πεζούλι, έσκυψε, εκείνη του έβγαλε απ' τα πόδια τα παπούτσια και τα τσουράπια, κι έφερε μια τσίγκινη σκάφη με χλιαρό νερό. Κοίταξα τη θεια – του έπλενε τα πόδια λες και τα χάιδευε. Η ματιά μου καρφώθηκε στα τεράστια καπάκια των ποδιών του γέρου. Δύο παράξενες ασπριδερές βούλες, ήταν σημαδεμένες σε κάθε πόδι. Κοίταξα παραξενεμένος. Ρώτησα τι ήταν αυτά τα ασυνήθιστα σημάδια, μιλιά δεν ξεστόμισε ο γέρος, μονάχα αναστέναξε. Ξαναρώτησα. Τότε η θεια με κοίταξε στα μάτια και μου είπε σιγά: «Τον πετάλωσαν οι αφορεσμένοι, τζιέρι μου, στον Πρώτο Διωγμό και τον παράτησαν στον Κούλα».

Σφίχτηκε η καρδιά μου! Σιγόκλαιγα, κι εκείνος έβαλε τις φωνές στη γυναίκα του, έδωσε μια στη σκάφη με τα πόδια του και την αναποδογύρισε. Πρώτη φορά τον έβλεπα θυμωμένο. Ο Αϊβαλιώτης γέρος ήξερε καλά τι είναι καπνός, τι είναι φωτιά και τι στάχτη. Γνώρισε το μαρτύριο του πεταλώματος, όμως δε μιλούσε ποτέ γι' αυτό. Ήταν αυτός που μας μάθαινε να μαζεύουμε από χάμω τα ψίχουλα του ψωμιού και να τα προσκυνάμε.

Θυμάμαι λες κι ήταν χθες, που δεκάχρονα παιδιά τρέχαμε ξυπόλητα στους δρόμους, χειμώνα-καλοκαίρι. Μια δεκαριά είμαστε όλα κι όλα στο χωριό και, μα την αλήθεια, ποτέ δε νιώσαμε ξεκομμένα από τ' άλλα παιδιά. Κανείς δε μπόρεσε να μας χωρίσει σε προσφυγόπουλα και Κρητικάκια. Λιγοστές ήταν οι φορές που κάποιες κουβέντες των μεγάλων μάς πίκραιναν, όταν τους παρακουράζαμε με τις ζαβολιές μας. Σήμερα τις θυμάμαι, τις ζυγιάζω και τις

βρίσκω ελαφρότερες από τότε. Τουρκόσπορους και αναμαζωξάρηδες μας έλεγαν δίχως να τ' ακούνε οι δικοί μας.

Όταν χτυπούσε η καμπάνα για το σχολείο, κατηγοριζαμε ομαδικά, με την πάνινη τσάντα κρεμασμένη στον ώμο και τα παπούτσια στο χέρι. Ξεκινούσαμε από την Αγία Παρασκευή και πριν μπούμε στο Άδελε τα βάζαμε στα πόδια. Δεν έπρεπε να τα παλιώσουμε, γιατί ήταν μόνο για το σχολείο και για την εκκλησιά και όχι για τους δρόμους. Ούτε στην αυλή, ούτε και μέσα στην τάξη γινόταν διάκριση ανάμεσα στα Κρητικόπουλα και στα Μικρασιατάκια. Όλα αισθανόμαστε την ίδια ζεστασιά δίπλα στους δασκάλους, που μόνο μια ματιά ή μια λέξη τους έφτανε να τους σεβαστούμε, αφού νιώθαμε να μας λούζουν με την αγάπη τους.

Ανέμη που γυρίζει κι ύστερα από εβδομήντα χρόνια ξαναθυμάται: Μας έστειλε ο δάσκαλος να γεμίσουμε τη στάμνα με κρύο νερό από το πηγάδι του Πλατάνου. Αργήσαμε να γυρίσουμε. Δε μαρτυρήσαμε το γιατί κι αυτό το πληρώσαμε με ελαφρύ ξυλοδαρμό. Δεν το μετανιώσαμε, γιατί είχαμε δει και είχαμε ακούσει πρώτη φορά θεατρική παράσταση:

Δυο γειτόνισσες είχαν στήσει τρικύβερτο καβγά χωρίς να ξέρουμε το γιατί. Ψαλίδια οι γλώσσες τους, έκοβαν ασταμάτητα βρισιές και κατάρες. Λίγο ακόμα και θα βλέπαμε μαλλιοτραβήγματα, όμως το μπεντένι που τις χώριζε γινόταν εμπόδιο. Έβριζε η Κρητικιά, απαντούσε με κατάρες η Μικρασιάτισσα που φαινόταν να έχει το απάνω χέρι. Η ντόπια αγρίεψε ακόμα πιο πολύ, όταν άκουσε να της λέει η άλλη ότι δεν ξέρει να κάνει τη... δουλειά με τον άντρα της. Εκείνη η κωμωδία δεν έλεγε να τελειώσει. Παρθένα Παναγιά μου! Ποιος είδε τον Σατανά και δεν τον εφοβήθηκε, σαν ακούστηκε η βρισιά «Ανάθεμα το καράβι που σε έφερε, μαυροτσούκαλο». Αφού χόρτασε τη γλώσσα της, η Σμυρνιαά ζύγωσε στο μπεντένι και της είπε: «Μωρή, άπλυτη! Μαύρο είναι το πιπέρι, μα με το δράμι το πουλάνε. Άσπρο είναι το χόνι, μα οι σκύλοι το κατουράνε». Μονομιάς έπεσε η αυλαία. Η Σμυρνιαά υπερασπίστηκε τη μελαχρινάδα της κι η άλλη συλλογιζόταν αν έπρεπε να καμαρώνει για το δικό της χρώμα. Αποχωρήσαμε τελευταίοι, χαλάλι οι ξυλιές που φάγαμε.

Όμως να με συμπαθάτε, γιατί κάτι πάλι θυμήθηκα και θα γυρίσω στη μικρή αυλή. Ακριβώς δίπλα μας έμενε ο μπάρμπα Χαράλαμπος με τη γυναίκα του την Αγγελική, Φωκianoί και οι δυο και πολύτεκνοι. Του Χαράλαμπου του άρεσε πολύ το πιστό. Η καρδιά του ήταν μπαξές, δεν ήξερε γηρατιά και η αξιοσύνη του μεγάλη σερμαγιά. Η γυναίκα του ήταν μια νταρντάνα τυραννισμένη, που είχε γευτεί όλες τις πίκρες της ζωής κι όλες τις ευτυχίες. Όταν ήταν ήρεμη, η φωνή της νόμιζε κανείς ότι έβγαινε από τα χείλη της Παναγιάς, μα όταν αγρίευε ούτε την άντεχε ούτε και μπορούσε να την κάνει ζάφτι κανείς.

Πατέρας και μεγάλη κόρη είχαν χάρισμα από το Θεό, μια φωνή που θα μπορούσε να τη χαρακτηρίσει κανείς αγγελική. Τα απομεσήμερα η κόρη κα-

θόταν στο βορεινό παράθυρο, κεντούσε τζεβρέ και τραγουδούσε. Οι πόρτες και τα παράθυρα της γειτονιάς άνοιγαν όλα για ν' ακούσουν εκείνα τα λαγυγεμένα τραγούδια της Ανατολής. Οι πρόσφυγες άκουγαν κι έκλαιγαν, κι από τους ντόπιους άλλοι θαύμαζαν κι άλλοι έμεναν αδιάφοροι.

Συχνά πυκνά τα βράδια, όταν έπεφτε το σκοτάδι κι όλοι ησύχαζαν, ακουγόταν η φωνή του πατέρα να τραβά τον μακρόσυρτο μανέ του, που με ένα μονάχα «αχ» έκανε τις καρδιές να σπαράζουν, λες κι έβγαине ματωμένο από τα δικά τους σωθικά. Πολλοί ντόπιοι εκφράζονταν άσχημα για κείνα τα τουρκο-τραγούδα. Ίσως έφταιγε και η λογοκρισία του Μεταξά που τα είχε απαγορεύσει. Ταλαίπωρο πανάρχαιο τραγούδι της Ελληνικής Ανατολής! Και ο Κεμάλ σε είχε απαγορεύσει, επειδή ήσουν ρωμέικο. Μήπως ο Τούρκος αρχηγός ήταν πιο διαβασμένος από τον δικό μας;

Πώς να ξεχαστούν εκείνες οι μέρες οι ξέγνοιαστες, τότε που έκλειναν τα σχολειά για καλοκαιρινές διακοπές! Η μεγάλη χαρά δεν ήταν που γλυτώναμε από τα βιβλία και τα τετράδια, αλλά για τον τόπο και τον τρόπο που θα ζούσαμε όλο το καλοκαίρι. Στην περιοχή της Πλακωτής, όπου είχαν δοθεί και οι περισσότεροι προσφυγικοί κλήροι, ήταν ο τόπος της καλοκαιρινής μας διαμονής.

Αυτό που έκαναν οι Μικρασιάτες στην πατρίδα τους, έκαναν κι εδώ κάθε καλοκαίρι, μόνο που αντί για κουλάδες, έστηναν καλύβες ανάμεσα στ' αμπέλια και τα μπουστάνια τους. Τσαρδάκες τις έλεγε η γιαγιά και τις έπλεκαν με μοσχομυρισμένα αγριόκλαδα, με πιο πολλά τα σκίνα και τα καλοσύκια. Έφτιαχναν και κρεβάτια με στρώματα γεμισμένα από φύλλο ασφεντυλιάς. Τα τραπέζια ήταν συνήθως πέτρινα και για καρέκλες είχαμε αρτηκόσκαμνα.

Εκεί περνούσαμε τις μέρες μας τα μικρά παιδιά κάνοντας θελήματα, μα πιο πολύ με ένα σωρό παιγνίδια γαβριάζαμε, μέχρι να μας βάλουν φρένο κάποιες αγριοφωνάρες. Οι μεγάλοι έδιναν έναν αγώνα χωρίς σταματημό για να μερέψουν την άγρια γη, να την κάνουν κύλισμα για να φυτέψουν αμπέλια και άνυδρα μπουστάνια.

Ήταν πολλές οι τσαρδάκες κι ολημερίς η ζωντάνια μαρτυρούσε ότι η περιοχή ήταν για τους πρόσφυγες μια πολύβουη κυψέλη. Οι γυναίκες, σαν τέλειωναν κάποιες δουλειές στ' αμπέλια και στα χωράφια, νοιάζονταν για το μαγείρεμα και για παρασκευάσματα που έμπαιναν στην άκρη, παρακαταθήκη για το χειμώνα. Λαχανικά και φρούτα στα χέρια της νοικοκυράς μετατρέπονταν σε βασικά είδη διατροφής.

Σαν έπαιρνε ο ήλιος τον κατήφορο και πήγαινε για ύπνο, πριν σκοτεινιάσει, μαζευόμαστε κι εμείς για φαγητό κι ύστερα πηγαίναμε σ' άλλες καλύβες ή έρχονταν αυτοί σ' εμάς. Τότε, κάτω από το φως του φεγγαριού ή του λαδοφάναρου, έβλεπες πρόσωπα σκαμμένα από τον καιρό, μάτια θλιμμένα και σκοτεινά από τις αναμνήσεις του χθες. Εκεί στο μισοσκόταδο οι γέροι μάς έδιναν ό,τι είχαν στα σώψυχά τους, τα άδειαζαν πάνω μας, λες και ήταν γεμάτο σταμνί που γύριζε το στόμα τους και μας έλουζε.

Όλες τις ιστορίες της Ανατολής, τα βάσανα, τους καημούς και τις χαρές, όλα τα έκαναν παραμύθια και μ' αυτά ύφαιναν την ιστορία της πατρίδας. Κάθε τόσο τσούγκριζαν τα ποτήρια με το ούζο κι εμείς απορούσαμε με την επιμονή τους στην ίδια ευχή: «Καλή Πατρίδα!» Ναι, κρυφό σκουλήκι, κάτω από την ψυχή, ήταν της πατρίδας ο πόθος.

Σας ευχαριστώ για την τιμή που μου κάνατε να συμμετάσχω σε αυτήν την εκδήλωση.

Παρασκευάς Συριανόγλου
Ιστορικός-ερευνητής, συγγραφέας